

ความสูญเสียทางเศรษฐกิจจากการไม่ได้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่
และความรับผิดชอบต่อสังคมในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่
Economic Loss of Non-Breastfeeding and Social Responsibility
to Breastfeeding Promotion

(วันรับบทความ: 19 กรกฎาคม 2564; วันแก้ไขบทความล่าสุด: 29 สิงหาคม 2564; วันตอบรับการตีพิมพ์บทความ: 5 กันยายน 2564)

ฮันน่าน กาหลง^{*}
Hannan Kalong^{*}

บทคัดย่อ

การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ถือเป็นรากฐานที่สำคัญต่อ[การพัฒนาเศรษฐกิจของ]ประเทศชาติ นมแม่สร้างสายใยความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างแม่และลูก เกิดความรักความผูกพันที่แน่นแฟ้น นมแม่มีประโยชน์ทั้งต่อตัวลูกและต่อตัวผู้เป็นแม่ทั้งทางด้านสุขภาพ สติปัญญา สายสัมพันธ์ที่ดีงาม แต่ถึงกระนั้นหากไม่การตระหนักหรือเล็งเห็นความถึงความสำคัญของนมแม่ก็ย่อมนำมาซึ่งความสูญเสียทางเศรษฐกิจไม่น้อย ผลของความไม่เล็งเห็นถึงคุณค่าของนมแม่ย่อมนำมาซึ่งการสูญเสียดังต่อไปนี้ (1) การเสียโอกาสจากการพัฒนาด้านสติปัญญา (2) ค่าใช้จ่ายด้านการรักษาค่าพยาบาล (3) ประสิทธิภาพในการทำงานของมารดาถูกอ่อน (4) การเสียค่าใช้จ่ายจากการเลี้ยงลูกด้วยนมผง (5) ผลต่อดุลการค้าและการไหลออกของเงินตรา ฉะนั้น เพื่อป้องกันความสูญเสียต่อเศรษฐกิจ จึงเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายในการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ อาทิเช่น (1) ความร่วมมือของภาครัฐกับหน่วยงานต่างๆ (2) การออกนโยบายสวัสดิการ และสิทธิประโยชน์สำหรับแม่ (3) การออกกฎหมายข้อจำกัดในการทำตลาดของนมผง (4) การประยุกต์เครื่องมือสื่อสารการตลาดแบบผสมผสานมาใช้กับนมแม่ (5) การสร้างวัฒนธรรมนมแม่ (6) การให้ความร่วมมือของบุคคลรอบข้าง และสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนม เพื่อให้มารดาบุคคลรอบข้างที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนภาครัฐและองค์กรต่างๆ หันมาให้ความสำคัญและช่วยกันเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนผ่านนมแม่ต่อไป

คำสำคัญ: ความสูญเสียทางเศรษฐกิจ, ความรับผิดชอบต่อสังคม, การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

Abstract

Breastfeeding is considered to be importantly fundamental to the national economic development. It is inextricably woven into not only strengthening a close bond between a mother and an infant but also developing a deep emotional intimacy between them. [Exclusive] breastfeeding is profoundly beneficial for both the infant and the mother to

^{*} อาจารย์ประจำ, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเงินและการธนาคาร คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี,
E-mail: hkalong909@hotmail.com

improve both the maternal bond and infant intelligence as well as their physical and mental health. But if the importance of the maternal breastmilk is not emphasized or devalued, this will possibly result in economic loss as follows: (1) opportunity loss of infant intelligence development, (2) medical expenses, (3) work efficiency of a mother caring for her neonate (or newborn infant), (4) an increase in family's expenditure on infant formulas, and (5) the effects of trade balance and cash outflow issues. To prevent economic loss possibly caused by non-breastfeeding, thus all parties involved should take social responsibilities for promoting [exclusive] breastfeeding, namely: (1) cooperation between public agencies and all relevant sectors, (2) formulation of welfare policy and benefit entitlement for breastfeeding mothers, (3) enactment of laws to restrict the marketing of infant formula productions, (4) application of Integrated Marketing Communication to breastfeeding promotion, (5) creation of breastfeeding culture, and (6) cooperation from peers and family members to promote breastfeeding mothers. These will encourage mothers, peers, family members, public sectors, and other organizations to become aware of the importance of [exclusive] breastfeeding and collaborate on the breastfeeding promotion, which might lead to being part of sustainable economic development.

Keywords: Economic Loss, Social Responsibility, Breastfeeding

1. บทนำ

การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นั้นไม่ได้สำคัญกับเพียงแค่ประเทศกำลังพัฒนาเท่านั้น หากแต่มีความสำคัญต่อทุกคน ทุกประเทศ ไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจน นมแม่ทำให้คนในโลกมีสุขภาพดีขึ้น ฉลาดขึ้น มีส่วนสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มีหลักฐาน และงานวิจัยต่าง ๆ มากมายที่ได้กล่าวถึงตลอดจนความสำคัญและประโยชน์ของนมแม่ เช่น ผลงานวิจัยจาก The Lancet Breastfeeding Series 2016 เรื่องผลของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ต่อสุขภาพและพัฒนาการเด็กและการพัฒนาประเทศ นมแม่สร้างสติปัญญาที่ดีต่อลูกมีผลต่อการพัฒนาประเทศในอนาคต และผลการสำรวจจาก UNICEF 2020 องค์การระดับชาติก็ได้ยืนยันถึงความสำคัญของนมแม่ว่าการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เป็นหนึ่งในตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด ที่แสดงให้เห็นถึงการที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต้องเริ่มต้นตั้งแต่ช่วงแรกของชีวิตนมแม่เป็นอาหารที่ดีที่สุดสำหรับทารก ส่งผลต่อการรอดชีวิต สุขภาพ โภชนาการและการเจริญเติบโตของเด็กทั้งระยะสั้นและระยะยาว นมแม่เปรียบเหมือนวัคซีนแรกของลูก ที่จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันโรค ทำให้ลูกแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยบ่อย ที่สำคัญงานวิจัยชี้ว่าเด็กที่กินนมแม่สามารถมีไอคิวดีกว่าเด็กที่ไม่ได้กินถึง 3 จุด การศึกษาหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าเด็กที่กินนมแม่มีผลทดสอบทั้งทางด้านสติปัญญาดีกว่าเด็กที่กินนมผง และได้กล่าวถึงคุณประโยชน์ของนมแม่ไว้ว่า นมแม่ คือ Super food มีสารอาหารมากกว่า 200 ชนิด นมแม่ช่วยลดความเสี่ยงจากการติดเชื้อ โรคต่างๆ นมแม่มีกรดไขมันและสารอาหารอื่นๆ ที่ช่วยพัฒนาสมอง การสร้างความอบอุ่นระหว่างแม่และลูก ช่วย

ในเรื่องสุขภาพของแม่ และลูก และนมแม่ยังช่วยประหยัด เพราะไม่ต้องซื้อนมผง รวมถึงครอบครัวสามารถประหยัดเงินเพราะลูกมีโอกาสเจ็บป่วยน้อยลง

นอกเหนือจากนี้ในศาสนาอิสลามก็ยังได้กล่าวถึงในเรื่องของนมแม่ ดังโองการในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานซูเราะห์อัลลูกมาน อายัตที่ 14 ได้กล่าวไว้ว่า

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي
(وَلِوَالِدَيْكَ إِلَى الْمَصِيرِ) (14)

ความว่า : “ และเราได้สั่งการแก่มนุษย์เกี่ยวกับบิดามารดาของเขา โดยที่มารดาของเขาได้อุ้มครรภ์เขาอ่อนเพลียงครั้งแล้วครั้งเล่า และการหย่านมของเขาในระยะเวลาสองปี เจ้าจงขอบคุณข้า และบิดามารดาของเจ้า ยังเรานั้นคือการกลับไป ”

ท่านศาสตตามูฮัมหมัด(ศล.) ได้กล่าวว่า แท้จริงอัลลอฮ์(ซบ.)ได้ประทานปัจจัยยังชีพ ริสกีแก่ทารกน้อยจากน้ำนมทั้งสองข้างของมารดา ข้างหนึ่งเป็นน้ำ อีกข้างหนึ่งเป็นอาหาร และอิมามอาลี (อ) ได้กล่าวว่า “ไม่มีน้ำนมใดที่ทารกดื่มแล้วอุดมด้วยคุณค่าเท่ากับน้ำนมมารดา เหตุผลที่อิสลามสนับสนุนให้ลูกเริ่มดื่มนมแม่ในครั้งถึงหนึ่งชั่วโมงแรกเมื่อเกิดมา ก็เพราะว่าการดื่มนมแม่ กระตุ้นสัญชาตญาณของมนุษย์และความเป็นแม่ กระตุ้นความผูกพันทางจิตใจของแม่และลูก ทำให้ลูกเติบโตมาพร้อมกับความรักและคุณลักษณะที่ดีงามทุกประการ (อะฮ์ลุลบัยต์คิดีส์, 2557)

จึงกล่าวได้ว่านมแม่มีคุณประโยชน์อย่างมากมาย ทั้งต่อตัวแม่และลูก ประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ ครอบครัว สิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ทรัพยากรมนุษย์มีคุณภาพอันเป็นผลดีต่อประเทศชาติในอนาคต ซึ่งจะกล่าวในประเด็นอื่นๆ ต่อไปหลังจากนี้

2. สถานการณ์การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในประเทศไทย

ประเทศไทยได้มีการตั้งเป้าหมายไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 โดยตั้งเป้าหมายของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวนาน 6 เดือน ให้ได้อย่างน้อยร้อยละ 30 ปัจจุบันประเทศไทยมีอัตราทารกกินนมแม่อย่างเดียวนาน 6 เดือนเพียงร้อยละ 23 ซึ่งถือว่าต่ำที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งทุกประเทศอัตราทารกกินนมแม่อย่างเดียวนาน 6 เดือน เกินกว่าร้อยละ 50 ทั้งสิ้น และร้อยละ 46 พบว่าแม่ชาวไทยมีอัตราเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ต่ำในอาเซียนประเทศไทยมีทารกเพียงร้อยละ 46 ที่ได้รับนมแม่ตั้งแต่ชั่วโมงแรกของชีวิต ทารกเพียงร้อยละ 12 ได้รับนมแม่อย่างเดียวนาน 6 เดือน และเด็กเพียงร้อยละ 18 ได้รับนมแม่จนอายุ 2 ปี และจากวิจัยและข้อมูลทางการแพทย์ก็ได้พบว่าครอบครัวไทยที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่มีไม่มากนัก มีเด็กเพียง 5.4 เปอร์เซ็นต์หรือประมาณ 43,000 คนจากจำนวนเด็กแรกเกิดทั้งหมดประมาณ 800,000 คนซึ่งถือว่านอกจากจะต่ำสุดในทวีปเอเชียแต่ยังเป็นอัตราที่ต่ำที่สุดแห่งหนึ่งในโลก (มูลนิธิศูนย์นมแม่แห่งประเทศไทย, 2555) จากรายงานการสำรวจสถานการณ์เด็กทั่วโลกปี 2549 โดยเฉพาะกรุงเทพฯ อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพียงอย่างเดียวลดลงเหลือเพียง 1.1 เปอร์เซ็นต์ซึ่งต่ำที่สุดในประเทศ อุปสรรคต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่พบได้เสมอ คือ การไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเพียงพอจากบุคลากรสาธารณสุข การขาดข้อมูลที่ถูกต้อง การทำงานในสถานประกอบการที่ไม่เอื้อต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และการส่งเสริมการตลาดที่ดุเดือดของ

อุตสาหกรรมนมผง แพทย์หญิงยุพียง แห่งเชาวนิช กล่าวว่า ปัจจัยที่ทำให้อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในประเทศไทยลดลง นอกจากสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจแล้ว ยังมีการละเมิดหลักเกณฑ์ว่าด้วยการตลาดผลิตภัณฑ์อาหารทารกและเด็กเล็ก (International Code of Breast – milk substitutes) หรือ CODE ด้วยอิทธิพลของการโฆษณา ประชาสัมพันธ์นมผงผ่านสื่อต่างๆ ส่งผลให้แม่หลงเชื่อและหันไปใช้นมผงมากขึ้น อาทิ สื่อโฆษณาที่แสดงภาพเด็กที่แข็งแรง น่ารัก และใช้สื่อภาษาอังกฤษบอกส่วนประกอบของนมผงที่มีอยู่ในนมแม่ ออกสื่อวันละหลายรอบ ทำให้แม่เข้าใจผิดคิดว่านมผงมีคุณค่าตามโฆษณาดังกล่าว (พรนภา ตั้งสุขสันต์, 2560)

3. ผลประโยชน์ของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

จากผลงานวิจัยจาก The Lancet Breastfeeding Series 2016 เรื่องผลของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ต่อสุขภาพและการพัฒนาการเด็กและการพัฒนาประเทศ งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า เด็กที่มีพัฒนาการสมองที่ดีจะได้รับค่าตอบแทนที่มากขึ้นเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ ผลวิจัยชี้การเพิ่มอัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ช่วยชีวิตเด็กและเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจไทยมหาศาล หลังไทยมีทารก 1 ใน 8 เท่านั้น ที่ดื่มนมแม่อย่างเดียว 6 เดือนแรก กุมารแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่และกรรมการมูลนิธิศูนย์นมแม่แห่งประเทศไทย เปิดเผยถึงงานวิจัยว่าการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จะช่วยพัฒนาไอคิวเพิ่มขึ้นเกือบ 3-8 จุด เมื่อโตขึ้นจะได้รับค่าตอบแทนมาก เนื่องจากสติปัญญาที่ดี สืบเนื่องจากรายงานข่าวผลการสำรวจสถานการณ์ระดับสติปัญญา (ไอคิว : IQ) เด็กนักเรียนไทยทั่วประเทศ เมื่อปี 2554 พบว่า ค่าเฉลี่ยระดับสติปัญญาของเด็กไทยในระดับประเทศยังอยู่ในเกณฑ์ที่ค่อนข้างต่ำ (98.59) โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับระดับสติปัญญาเด็กในประเทศอาเซียน เด็กไทยตกอยู่ที่อันดับที่ 8 ระยะเวลาในการดื่มนมแม่มีผลต่อระดับคะแนนไอคิวที่สูงขึ้น โดยเฉพาะการดื่มนมแม่นาน 6 เดือน มีระดับคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าเด็กที่ไม่ได้ดื่มนมแม่เลยประมาณ 3 จุด (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2554) และจากผลศึกษาวิจัยหลายชิ้นได้แสดงให้เห็นไปในทางเดียวกันว่า การให้นมแม่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาสมองของทารก เพราะสารอาหารต่างๆในนมแม่ คือ แหล่งรวมสารส่งเสริมพัฒนาการของสมอง จากงานวิจัย Brown University เปิดเผยว่าการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เสริมสร้างการพัฒนาของสมองได้ 20-30% ภูมิคุ้มกัน ฮอโมน อนุโมลอิสระที่จำเป็นสำหรับทารก ช่วยป้องกันความเจ็บป่วยและทำให้ทารกเจริญเติบโตอย่างแข็งแรงสมบูรณ์ ส่งผลโดยตรงต่อการเรียนรู้ของเด็ก เสริมสร้างระดับสติปัญญาในเด็กให้เพิ่มขึ้นได้ (ยุพียง แห่งเชาวนิช, 2557) นอกจากนี้ยังลดความเสี่ยงต่อภาวะน้ำหนักเกินหรือโรคอ้วนในเด็กได้ 26%

สำหรับผลประโยชน์ต่อตัวแม่ การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ไม่เพียงแต่มีประโยชน์ต่อตัวเด็กเท่านั้น แต่ตัวผู้แม่ที่เป็นผู้ให้นมลูกเองก็ได้รับประโยชน์ด้วยเช่นกัน ทุก 1 ปีที่แม่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่นานขึ้น จะช่วยลดความเสี่ยงต่อมะเร็งเต้านม 6% (สำนักข่าวอิสรา, 2559) และยังช่วยลดความเสี่ยงต่อโรคมะเร็งรังไข่อีกด้วย (พรนภา ตั้งสุขสันต์, 2554) ซึ่งปัจจุบัน การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่สามารถป้องกันการเสียชีวิตจากโรคมะเร็งเต้านมได้เกือบ 20,000 คนต่อปี และหากทุกประเทศสามารถเพิ่มการให้นมแม่ให้มากขึ้นอีก จะสามารถป้องกันการเสียชีวิตจากโรคมะเร็งเต้านมได้มากขึ้นอีกกว่า 20,000 คนต่อปี ตลอดจนช่วยในเรื่องของการวางแผนครอบครัวเพราะการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ช่วยคุมกำเนิดตัวคุณแม่ด้วย

4. ความสูญเสียทางเศรษฐกิจจากการไม่ได้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่

และด้วยความที่การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มีประโยชน์ต่อทั้งตัวเด็กที่เป็นอนาคตของชาติและต่อตัวคุณแม่ การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จึงมีประโยชน์ในเชิงเศรษฐศาสตร์ต่อระบบเศรษฐกิจ แต่ทว่าหากมารดาไม่ใส่ใจและละเลยในการตระหนักถึงความสำคัญของนมแม่ก็ย่อมส่งผลเสียต่อเศรษฐกิจอย่างมากมาย ผลของความไม่เล็งเห็นถึงคุณค่าของนมแม่ย่อมนำมาซึ่งการสูญเสีย ดังต่อไปนี้

4.1 การเสียโอกาสการพัฒนาด้านสติปัญญา

การคำนวณความสูญเสียทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการเสียโอกาสการพัฒนาสติปัญญาอย่างเต็มที่ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการไม่ได้รับนมแม่ของเด็กทั่วโลก คิดเป็นมูลค่าถึง 3 แสนล้านเหรียญสหรัฐ สำหรับในประเทศไทย มีการวิเคราะห์ว่าหากเด็กทุกคนได้รับนมแม่อย่างเต็มที่ประเทศไทยจะสามารถป้องกันการสูญเสียรายได้ถึง 192 ล้านเหรียญสหรัฐต่อปี (คิดเป็น 6.7 พันล้านบาทต่อปี) จากความสามารถของสมองที่เพิ่มขึ้น (ประชาไทย, 2559) และผลจากการที่เด็ก ๆ ที่กินนมแม่มีไอคิวที่สูงขึ้น ก็จะมีรายได้ที่สูงเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่และมีส่วนช่วยเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งผลจากการเสีย 0.49% ของรายได้ประชาชาติ (Global Gross National Income หรือ GNI) หรือคิดเป็นมูลค่าประมาณสามแสนล้านเหรียญสหรัฐจากการที่เด็กไม่ได้มีไอคิวที่สูงขึ้นเพราะไม่ได้ทานนมแม่ (องค์การยูนิเซฟประเทศไทย, 2560) นอกจากนี้ความสัมพันธ์สายใยระหว่างแม่ลูกในขณะให้นมลูกก็ย่อมสร้างความรักความผูกพันซึ่งกันและกัน ช่วยให้ทารกได้รับความอบอุ่นทางด้านจิตใจ อันเป็นรากต่อสุขภาพจิต และส่งผลต่อพัฒนาการทางด้านสมองและมีผลต่อการเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพดีในอนาคต จึงกล่าวได้ว่าหากเด็กไม่ได้รับนมแม่แล้ว จะส่งผลต่อการพัฒนาด้านสติปัญญาและส่งผลต่อรายได้ในอนาคต

4.2 ค่าใช้จ่ายด้านการรักษาค่าพยาบาล

ผลการศึกษาของ The Lancet ชี้ว่า การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ช่วยประหยัดค่ารักษาพยาบาลสำหรับเด็กที่เจ็บป่วยถึงปีละ 312 ล้านเหรียญสหรัฐในสหรัฐอเมริกา 48 ล้านเหรียญสหรัฐในอังกฤษ และ 30 ล้านเหรียญสหรัฐในเขตชุมชนเมืองของจีนและจากผลงานวิจัยล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2554 พบว่าการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ช่วยให้สหรัฐฯ ประหยัดงบประมาณด้านสาธารณสุขที่ต้องใช้เพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วยของเด็กในแต่ละปีได้ถึง 3.7 พันล้านเหรียญสหรัฐ (1.1 แสนล้านบาท) ลดความสูญเสียจากการเสียชีวิตก่อนวัยอันควรของเด็กเป็นมูลค่า 10.1 พันล้านเหรียญสหรัฐ (30.3 พันล้านบาท) สำหรับไทยเราการเลี้ยงลูกสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลเด็กที่ป่วยด้วยโรคอุจจาระร่วงและปอดบวมถึง 7.6 ล้านเหรียญสหรัฐ (อมรินทร์, 2559) การลดอัตราความเสี่ยงของการเป็นโรคอ้วน โดยพบว่าทารกที่ไม่ได้เลี้ยงด้วยนมแม่จะมีอัตราของการเป็นโรคอ้วนสูงกว่าทารกที่กินนมแม่ถึง 5 เท่า (องค์การยูนิเซฟ, 2552) จากผลการวิจัยของสหรัฐพบว่างบประมาณเพื่อดูแลสุขภาพเมืองที่เจ็บป่วยจากโรคอ้วนสูงถึง 147 พันล้านเหรียญสหรัฐ (4.4 ล้านล้านบาท) ต่อปี (มูลนิธิศูนย์นมแม่แห่งประเทศไทย, 2558) หากทารกไม่ได้รับนมแม่ก็จะถูกเลี้ยงดูด้วยนมผง ซึ่งก็เสี่ยงที่ทารกจะมีโอกาสป่วยได้บ่อย พบว่าทารกที่กินนมผสมมีโอกาสติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจส่วนล่าง 3.6 เท่าของทารกที่กินนมแม่อย่างน้อย 4 เดือน (พรนภา ตั้งสุขสันต์, 2554) หรืออาจได้รับสารปนเปื้อนในระหว่างขั้นตอนการผลิต ซึ่งเป็นอันตรายต่อร่างกายทารกได้ เช่น สารตะกั่ว หรือเมลามีน การได้รับสารดังกล่าวก็ทำให้ร่างกายได้รับเจ็บป่วยทำให้เกิดค่าใช้จ่ายค่ารักษาพยาบาลตามมา ในส่วนของมารดาที่ให้นมบุตรนั้นสามารถลดความเสี่ยงของการเป็น

โรคมะเร็งเต้านม และมะเร็งปากมดลูก ซึ่งสามารถช่วยลดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลในส่วนนี้ ดังนั้นหากสังคมไม่ตระหนักในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ก็ย่อมทำให้ภาครัฐต้องสูญเสียงบประมาณค่าใช้จ่ายค่ารักษาพยาบาลทั้งโรคที่เกิดจากแม่และเด็กในอัตราที่เพิ่มขึ้น ในแง่เศรษฐศาสตร์แล้วเมื่อเปรียบเทียบตัวเลขงบประมาณที่ต้องเสียไปเพราะการไม่ได้รับนมแม่อย่างเหมาะสม การลงทุนเพื่อสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จึงเป็นสิ่งที่คุ้มค่าอย่างมหาศาล

4.3 ประสิทธิภาพในการทำงานของมารดาลูกอ่อน

การให้สิทธิแก่มารดาหลังคลอดลางานเป็นระยะเวลา 180 วัน จากข้อมูลมูลนิธิศูนย์นมแม่แห่งประเทศไทยพบว่าแรงงานสตรีที่อยู่ในระบบมีทั้งหมดจำนวน 6 ล้านคน และนอกระบบจำนวน 11 ล้านคน ซึ่งแรงงานสตรีถือว่าอยู่ในสัดส่วนร้อยละ 50 ของจำนวนแรงงานโดยรวมในอุตสาหกรรมหลักของประเทศ ทำให้แรงงานสตรีสามารถเลี้ยงลูกได้ระหว่างทำงานอย่างมีความสุขส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการทำงาน นอกจากนี้นมแม่ยังช่วยลดความเจ็บป่วยจากโรคต่างๆ ส่งผลให้แม่ลาหยุดงานน้อยลงและแม่จะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และที่สำคัญมารดาที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวจะสามารถป้องกันการตั้งครรภ์ได้ถึงร้อยละ 98 ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนทางครอบครัว และไม่กระทบการทำงาน (มูลนิธิศูนย์นมแม่แห่งประเทศไทย, 2556) การมองข้ามสิทธิของมารดาหลังคลอดย่อมมีผลต่อประสิทธิภาพในการทำงานที่ลดลง ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบต่อสุขภาพทั้งตัวลูกและแม่ ทำให้แม่ต้องหยุดหรือลาพักงานบ่อย เกิดผลเสียต่อต่อสถานประกอบการ และนำมาซึ่งความสูญเสียต่อประเทศชาติ

4.4 การเสียค่าใช้จ่ายจากการเลี้ยงลูกด้วยนมผง

ในด้านเศรษฐกิจการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ทำให้ครอบครัวมีค่าใช้จ่ายลดลง เด็ก 1 คนจะมีค่าใช้จ่ายในการกินนมผงอยู่ที่ 4,000 บาทต่อเดือน แต่หากเด็กเปลี่ยนมากินนมแม่ แต่ละครอบครัวจะประหยัดได้ถึง 24,000 บาท ภายในเวลา 6 เดือน ช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์อาหารทดแทนนมแม่ ค่าอุปกรณ์ในการให้อาหารทารก ค่าวัสดุเชื้อเพลิง ไม่สูญเสียเวลาในการเตรียมนมผสม และทำความสะอาดอุปกรณ์ (สถาบันราชานุกูล, 2557) นอกจากนี้ผลการวิจัยอื่นยังพบว่าการการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพียงอย่างเดียวเป็นเวลา 6 เดือน ช่วยให้ครัวเรือนประหยัดรายจ่ายสูงถึงกว่า 1.8 พันล้านบาท ต่อปี ทั้งค่านมผง อุปกรณ์ชงนม อาหารเสริม และค่ารักษาพยาบาลเด็กป่วย ผลการวิจัยของสหรัฐด้านค่าใช้จ่ายจากการเลี้ยงลูกด้วยนมผงสามารถลดค่าใช้จ่ายเพื่อการซื้อผลิตภัณฑ์นมผงราว 3.9 ล้านเหรียญสหรัฐ (1.17 แสนล้านบาท) รวมทั้งค่าใช้จ่ายด้านอาหารเสริมสำหรับหญิงหลังคลอด 1.6 -2.1 พันล้านเหรียญสหรัฐ (4.8-6.3 หมื่นล้านบาท) ปี ส่วนในออสเตรเลียพบว่าประเทศสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายได้ถึง 2.2 พันล้านเหรียญออสเตรเลีย (6.6 หมื่นล้านบาท) สำหรับการสำรวจสถานการณ์การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของไทย พบว่าร้อยละ 71 ของเด็กทารกเกิดใหม่ได้รับนมแม่อย่างเดียวเป็นระยะเวลา 3 เดือน และร้อยละ 38 ของเด็กทารกได้รับนมแม่อย่างเดียวจนถึง 6 เดือน เท่ากับว่า ครัวเรือนไทยจะสามารถประหยัดรายจ่ายได้มากกว่า 1.8 พันล้านบาทต่อปีตามที่ได้กล่าวข้างต้น และถ้าหากทารกร้อยละ 50 ได้รับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ จนครบ 6 เดือน ครัวเรือนไทยจะสามารถประหยัดรายจ่ายได้ประมาณ 472 ล้านบาทต่อ (ศูนย์มูลนิธิศูนย์นมแม่แห่งประเทศไทย, 2556)

4.5 ผลต่อดุลการค้าและการไหลออกของเงินตรา

การให้นมแม่เป็นกิจกรรมตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยรักษาดุลการค้า เพราะไม่ต้องนำเข้าเครื่องผลิตนมผง อาจมีแนวโน้มในการใช้เครื่องจักรผลิตนมน้อยลง ช่วยลดโลกร้อน ลดการใช้พลังงานโดยไม่จำเป็น ฉะนั้นหากไม่ให้ความสำคัญกับนมแม่แล้ว ก็ย่อมส่งต่อเศรษฐกิจของประเทศจากการนำเข้านมผง ซึ่งประเทศสามารถประหยัดเงินในการสั่งซื้อนมผสมจากต่างประเทศปีละหลายพันล้านบาท ตลอดจนเครื่องจักรในการผลิตนมผงอันมีผลที่ไม่ดีต่อดุลการค้าของประเทศ ทำให้เงินตราไหลออกสู่ต่างประเทศ (พรนภา ตั้งสุขสันต์, 2554)

5. ความรับผิดชอบต่องสังคมในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

จากความเสี่ยงทางเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้นอันเนื่องจากการไม่เห็นความสำคัญของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งกล่าวได้ว่านมแม่สามารถสร้างมูลค่าให้กับเศรษฐกิจของประเทศชาติ ทุกฝ่ายควรมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคมในการส่งเสริมการให้นมแม่ โดยมีแนวทาง ดังต่อไปนี้

5.1 ความร่วมมือของภาครัฐกับหน่วยงานต่างๆในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

โดยภาคีรัฐบาลควรร่วมมือและสนับสนุนบุคลากรสาธารณสุข สถานประกอบการ และชุมชน ช่วยกันสร้างสิ่งแวดล้อมที่สนับสนุน ปกป้อง และส่งเสริมนมแม่ การจัดอบรมหลักสูตรนมแม่ให้พยาบาลทั่วประเทศ การให้บุคลากรสาธารณสุขให้การอบรม การสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มแม่อาสาที่มีความเข้าใจการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มาดำเนินการให้คำปรึกษาตอบปัญหาด้านต่าง ๆ ให้กับคุณแม่มือใหม่ที่มีความต้องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ไม่ว่าจะผ่านโซเชียล หรือช่องทางอื่น ๆ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559)

5.2 การออกนโยบายสวัสดิการและสิทธิประโยชน์สำหรับแม่

การออกนโยบายสวัสดิการและสิทธิประโยชน์สำหรับแม่ ตลอดจนการผลักดันให้บริษัทต่างๆ สถานประกอบการต่างๆส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ทว่าในหลายๆประเทศนั้น ยังไม่ได้มีการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเพียงพอ ฉะนั้นการออกนโยบายต่างๆที่จะสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่คือ นโยบายที่ปกป้องสิทธิของแม่ที่ทำงาน การมุ่งเน้นเพื่อให้เกิดการปกป้องสิทธิของแม่ในสถานที่ทำงานมากขึ้น เช่น การมีมุมนมแม่ นพ.ปิยะสกล สกลสัตยาทร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข (สธ.) ระบุว่า อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวนาน 6 เดือน มีเพียง 20% ทางกระทรวงฯ ตั้งเป้าหมายรณรงค์อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวนาน 6 เดือน มุมนมแม่ CSR สร้างชาติ thaihealth จะต้องเพิ่มขึ้นเป็น 30% ให้ได้ หนทางสำคัญที่จะช่วยให้อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพิ่มมากขึ้น ก็คือการมีมุมนมแม่ในสถานประกอบกิจการ หรือในที่ทำงานนั่นเองการอนุญาตให้พักปั๊มน้ำนมได้ และการมีสิทธิในการลาคลอดในเวลาเพียงพอการหนุนให้สามารถลาคลอดได้ 180 วัน และได้พักให้นมลูกระหว่างชั่วโมงทำงานด้วย สวัสดิการและสิทธิประโยชน์สำหรับแม่ลาคลอด นอกจากนี้การส่งเสริมการรับรู้สิทธิพอลาคลอดในกลุ่มข้าราชการชายที่สามารถใช้สิทธิลาคลอดเพื่อช่วยดูแลภรรยาที่คลอดบุตรติดต่อกันได้ ครั้งละ 15 วัน ซึ่งจะช่วยสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มากยิ่งขึ้น (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559)

5.3 การออกกฎหมายข้อจำกัดในการทำตลาดของนมผง

การออกกฎหมายข้อจำกัดในการทำตลาดของนมผง เช่น การแจกตัวอย่างฟรี บันทวนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และทำให้แม่ใช้นมผงมากขึ้น ในแถบเอเชียแปซิฟิกคาดว่า การใช้นมผงจะขยายเพิ่มอีก 11% จึงควรควบคุมการส่งเสริมการตลาดนมผง ตลอดจนมีกฎหมายว่าด้วยการตลาดอาหารทดแทนนมแม่ การผลักดันร่างกฎหมายหรือ พ.ร.บ. หลักเกณฑ์สากลว่าด้วยการตลาดอาหารทดแทนนมแม่ กฎหมายบังคับใช้เพื่อเป็นเครื่องมือป้องปรามการดำเนินกิจกรรมทางการตลาดที่ขาดจริยธรรม และการให้ข้อมูลต่อแม่ที่ไม่ครบถ้วนและแอบแฝงประโยชน์ทางการค้า ซึ่งบันทึกการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งขณะนี้การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และการตลาดผลิตภัณฑ์นมผงได้สร้างมายาคติว่า นมผงดีเทียบเท่านมแม่ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นให้มีการผลักดันให้ CODE เป็นกฎหมายมีผลบังคับใช้ได้จริง ซึ่งกรมอนามัย มูลนิธิศูนย์นมแม่แห่งประเทศไทย องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ ประเทศไทย (UNICEF) และแผนงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ (คคส.) ประเทศไทยเองก็กำลังอยู่ระหว่างกระบวนการเสนอกฎหมายเพื่อควบคุมการส่งเสริมการตลาดนมผงเพื่อให้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์สากล (มูลนิธิศูนย์นมแม่แห่งประเทศไทย, 2559)

5.4 การประยุกต์เครื่องมือสื่อสารการตลาดแบบผสมผสานมาใช้กับนมแม่ในกลุ่มธุรกิจนมผง โดยได้นำประเด็นสำคัญจากบทความของโรสนา รัฐการ์นต์ (2559) ในประเด็นต่อไปนี้

5.4.1 โฆษณา (Advertisements) การโฆษณาโทรทัศน์ ในช่วงรายการเกี่ยวกับแม่และเด็ก โดยทำเป็นภาพยนตร์ชุด จัดเสียงตามสายกระจายเสียงในชุมชน โฆษณาในหนังสือพิมพ์สำหรับแจกฟรีตามเมืองใหญ่

5.4.2 การประชาสัมพันธ์ (Public Relations) การจัดจัดประชุมสัมมนาความสำเร็จการเลี้ยงลูกทุกปี จัดการแข่งขันลูกสุขภาพดีด้วยนมแม่ จัดทำคู่มือ, แผ่นพับการดูนมที่ถูกวิธี อาหารเพิ่มน้ำนม การปั๊มนม วิธีการเก็บน้ำนม

5.4.3 การส่งเสริมการตลาด (Promotions) โดยการมอบบัตรลดราคาเครื่องปั๊มนม แจกตัวอย่างถุงเก็บน้ำนม เพื่อเป็นการกระตุ้นความต้องการอยากเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

5.4.4 การตลาดโดยใช้พนักงาน (Personal Selling) การประชาสัมพันธ์ที่ดีกับพนักงานในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมสินค้า พนักงานหรือบุคลากรทางการแพทย์จะเป็นผู้ติดต่อสื่อสาร เพื่อกระตุ้นให้เกิดความตั้งใจ และตัดสินใจ สร้างพี่เลี้ยงประจำหมู่บ้าน เพื่อสอนเทคนิคในการให้นมลูก

5.4.5 การตลาดทางตรง (Direct Marketing) การสร้างระบบการสื่อสารแบบปฏิสัมพันธ์ (Interactive) สร้างเบอร์โทรศัพท์สายด่วนตลอด 24 ชั่วโมง โดยมีบุคลากรทางการแพทย์คอยให้คำปรึกษาเรื่องการให้นมลูก และจะทำให้มีฐานข้อมูลเพื่อทำการสื่อสารในรูปแบบอื่นๆให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย

5.4.6 กิจกรรม (Activities) การถ่ายทอดสดทางโทรทัศน์หรือวิทยุ การจัดกิจกรรมที่มีกลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มเป้าหมาย เช่น กิจกรรมอบรมทำอาหาร สอดแทรกนมแม่ในกิจกรรม จัดงานประจำปีขายสินค้าที่ใช้ควบคู่กับการให้นมลูก เช่น ชุดให้นม ถุงเก็บน้ำนม ที่ปั๊มนม เพื่อให้เกิดเป็นกระแส talk of the town

5.4.7 สังคมออนไลน์ (Social Media) การจัดทำE-card อวยพรสำหรับมอบให้คุณแม่ตั้งครรภ์ และในวันที่คลอดทารก ภาพในcardจะเป็นการสื่อสารของขวัญพิเศษที่สุด คือการลูกได้รับน้ำนมจากอกแม่ ชวนให้สมาชิกกด like page ใน Facebook นมแม่,แพทย์ที่สนับสนุนการให้นมแม่ เพื่อการแชร์ประสบการณ์ นอกจากนี้ยังสามารถหาความรู้การให้นมแม่ ความรู้เกี่ยวกับนมแม่ผ่านคลิปวิดีโอ ใน Youtube ออกแบบสติ๊กเกอร์ Line นมแม่ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการรับรู้รณรงค์การติดhash tag นมแม่ในการโพสต์ภาพ ข้อความที่เกี่ยวข้อง ทำBannerในเว็บไซต์นมแม่เพื่อสร้างการจดจำ

5.5 การสร้างวัฒนธรรมนมแม่

การเอาแบบอย่างที่ดีในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ดังปรากฏประโยคหนึ่งในพระมหาคัมภีร์อัลกรุอันที่ให้ส่งเสริมให้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่จนกระทั่งอายุ 2 ขวบ และหลักฐานทางวิทยาศาสตร์และทางเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นั้นชัดเจนมาก นางนิมิต อาจิบอย ได้กล่าวว่า สิ่งที่ต้องการคือความตระหนักว่าการสร้างวัฒนธรรมนมแม่เป็นสิ่งที่จำเป็นเร่งด่วน เพื่อให้แม่และครอบครัวสามารถเลือกสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับลูกได้ (สำนักข่าวอิศรา, 2559)

5.6 การให้ความร่วมมือของบุคคลรอบข้าง

การให้ความร่วมมือของบุคคลรอบข้าง และสนับสนุนการเลี้ยงดูลูกด้วยนม แรงสนับสนุนจากครอบครัว ชุมชน ต่างก็เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของคุณแม่ในการเลือกที่จะเลี้ยงดูลูกด้วยนมแม่ (นันทิยา วัฒนายุ, 2554) แต่ด้วยประโยชน์ของการเลี้ยงดูลูกด้วยนมแม่ที่มีต่อทั้งตัวเด็ก ตัวแม่ และเศรษฐกิจของประเทศ เราจึงต้องร่วมด้วยช่วยกัน ทำให้การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่กลับมาเป็น สิ่งที่ทุกคนทำ หรือเป็นบรรทัดฐานของสังคม เพื่อสนับสนุนให้แม่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ทั้งที่บ้าน ที่ทำงาน และในชุมชน

6. บทสรุป

ความสูญเสียทางเศรษฐกิจจากการไม่ได้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่นำมาซึ่งการสูญเสียต่อประเทศไม่ว่าจะเป็นการเสียโอกาสการพัฒนาด้านสติปัญญา โอกาสที่เด็กโตขึ้นได้มีรายได้ที่เพิ่มขึ้นซึ่งมีส่วนในการช่วยเศรษฐกิจของประเทศ ค่าใช้จ่ายด้านการรักษาค่าพยาบาล ทั้งของแม่และลูก การไม่ได้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่จะทำให้เกิดปัญหาทางด้านสุขภาพตามมา ทำให้รัฐบาลต้องเสียงบค่าใช้จ่ายในด้านนี้เพิ่มขึ้น ประสิทธิภาพในการทำงานของมารดาถูกอ่อน การที่แม่ไม่ได้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่นอกจากจะส่งผลเสียต่อลูกแล้วยังผลต่อสุขภาพของแม่ด้วย สุดท้ายก็ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการทำงานตามมา กล่าวคือประสิทธิภาพในการทำงานแย่ง อันเนื่องจากการต้องหยุด ลา พักงาน การเสียค่าใช้จ่ายจากการเลี้ยงลูกด้วยนมผง เมื่อเด็กไม่ได้รับการเลี้ยงดูด้วยนมแม่ก็ถูกแทนที่ด้วยนมผง ซึ่งการเลี้ยงลูกด้วยนมผงนำมาซึ่งค่าใช้จ่ายจีปาละ และความสูญเสียตามมาคือผลต่อดุลการค้าและการไหลออกของเงินตรา เนื่องด้วยส่วนใหญ่นมผงมาจากการนำเข้า หรือถ้าผลิตในประเทศก็ต้องพึ่งเครื่องจักรในการผลิตจากต่างประเทศ ล้วนส่งผลต่อดุลการค้าของประเทศและการไหลออกของเงินตรา

เพื่อป้องกันการสูญเสียของประเทศชาติจึงเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายในการมีส่วนต่อการรับผิดชอบต่อสังคม โดยหันมาหาแนวทางส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เช่น การสร้างความร่วมมือของภาครัฐกับหน่วยงานต่างๆในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ สนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ การออกนโยบายสวัสดิการและสิทธิประโยชน์สำหรับแม่ เพื่อสนับสนุนให้แม่ได้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ การออกกฎหมายข้อจำกัดในการทำตลาดของนมผง อันเนื่องจากการโฆษณาในตลาดนมผงที่รุนแรงสร้างความเข้าใจผิดให้กับแม่ การประยุกต์เครื่องมือสื่อสารการตลาดแบบผสมผสานมาใช้กับนมแม่ในกลุ่มธุรกิจนมผง ไม่ว่าในเรื่องของการโฆษณา การประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมการตลาด การตลาดโดยใช้พนักงาน การตลาดทางตรง กิจกรรมและสังคมออนไลน์ นอกจากนี้การสร้างวัฒนธรรมนมแม่ ที่ควรส่งเสริมให้เป็นวัฒนธรรม การปลูกฝังว่าการเลี้ยงลูกนมแม่เป็นสิ่งจำเป็นไม่ควรมองข้าม ท้ายสุดการให้ความร่วมมือของบุคคลรอบข้างแรงสนับสนุนจากครอบครัว ชุมชน เพื่อเสริมสร้างกำลังใจให้กับแม่ที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เกิดแรงใจในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ต่อกันมาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กุรอ่าน. (ม.ป.ป.). *โองการในพระมหาคัมภีร์อัลกรุอันซูเราะห์อัลลุกมาน* आयत्त 14.

อมรินทร์. (2559). *ประโยชน์ของนมแม่. (ปอแก้ว)*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก :

<https://www.amarinbabyandkids.com/parenting/baby/breastfeeding-for-better/>

สำนักงานข่าวอิสรา. (2560). *ผลวิจัยชี้เพิ่มอัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ช่วยชีวิตเด็กทั่วโลก 8.2 แสนคนต่อปี*.

[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : http://www.isranews.org/thaireform/thaireform-news/item/45760-mom_45760.html

นันทิยา วัฒนาย. (2554). *การส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของครอบครัวและสังคม. ศูนย์อบรมนมแม่และโภชนาการในเด็กเล็ก. คณะพยาบาลศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล*.

โรสนา รัฐการณ์. (2559). *การสื่อสารการตลาดแบบผสมผสานเพื่อการสร้างทัศนคติใหม่ให้กับบุคคลในครอบครัวในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่*.

พรณา ตั้งสุขสันต์. (2558). *การประชาสัมพันธ์การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในหญิงตั้งครรภ์. วารสารพยาบาลสาธารณสุข*. 25(3), 107[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก :

http://phpn.ph.mahidol.ac.th/Journal/Full%20text/2554/no3_54/pornnapa.pdf

ประชาไทย. (2560). *มูลค่าของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก :

<http://prachatai.com/journal/2016/03/64835>

ศูนย์มูลนิธินมแม่แห่งประเทศไทย. (2557). *นมแม่ช่วยครัวเรือนไทยประหยัดรายจ่ายมากกว่า 1.8 พันล้านบาทต่อปี หากทารกทุกคนได้รับนมแม่อย่างเดียวเป็นเวลามากกว่า 6 เดือน*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.thaibreastfeeding.org/page.php?id=31>

ศูนย์มูลนิธินมแม่แห่งประเทศไทย. (2556). *สถานการณ์ทั่วโลกในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.ped.si.mahidol.ac.th/vdo/breastfeeding/set-breastfeeding/6.situationOfBF.pdf>

สถาบันราชานุกูล. (2556). *การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก :

http://iqeq.rajanukul.go.th/index.php?mode=nutrition&group_id=0&id=143

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2559). *มุนนมแม่ CSR สร้างชาติ*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <https://www.thaihealth.or.th/Content/33228->

สำนักข่าวอิสรา. (2559). *การส่งเสริมวัฒนธรรมนมแม่*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก :

https://www.isranews.org/thaireform-news-health/45760-mom_45760.html

องค์การยูนิเซฟประเทศไทย. (2560). *ประโยชน์ของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก :

<http://thailandunicef.blogspot.com/2016/01/blog-post.html?m=1>